

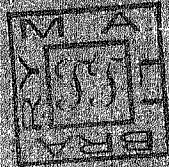

دیوان شبلی

یعنی

مجموعہ نظمہائے فارسی

از عالی جناب شمس الحسن مولا نا شبلی نعمانی
ممبر رائل ایشیاٹک سوسائٹی آف بنگال
متوکیل سرکار ہفتیہ نظام

باہتمام محمد رحمت اللہ قادری

در مطبع نامی کان پبلیشنگ گروپ

CHECKED 2006

۱۹۱۶۵۱۵۱
۱۲۵
۳۵
۷۰۶

دیوان شیلی

مُصَنَّف

عالمیجناب شمس العلماء مولانا شبلی نعمانی

سابق فیلو آف یونیورسٹی الہ آباد۔ پروفیسر مدرسہ العلوم علی گڑھ

اعظم سر رشته علوم و فنون سرکار صفیہ

باتھام محمد رحمت اللہ رحمہ

در مطبع نامی کابینہ طبع شد

CHECKED 1996-97

فصل
۱۳۸

M.A. LIBRARY, A.M.U.

PE706

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قصیدہ عید

کہ درویش از شرح دادن گرمی ہنگامہ عید - بختی از برہے کار اسلامیان نمودہ آمد -
۱۸۸۳ء

روز عید ست و دیگر کار جهان گشت بساز	باز شد بر رخ گیتی در امید من ساز
دست بید و فلک آن ہمہ کوتاہ شدہ است	کہ گرفت نہ نیار و کہ کند پائے دراز
خلق را بازلب از خندہ فراہم آمد	چون گل تازہ کہ غنچہ اش نتوان کردن باز
سخن از مے چکنی بادہ چہ خواہی امروز	نشہ عیشش ندارد دمنے و بادہ نیاز

خواجہ از خانہ بروں آے کہ دیدن آرد
 مردمان بین کہ زہر ناحیہ گرد آید اند
 ہمہ در راہ طلب گرم نفس چون خورشید
 مردمان بسکہ زہر گوشہ فراز آید اند
 آن کی جلوہ فروش آید در خانہ زین
 آن یکا از تابش خورشید فرو ہستہ برو
 واعظ آراستہ حمامہ داز روی شرف
 ز اہر سادہ ہم از کلبہ تنہائی خویش
 باہمہ شوکت و فرباہمہ تمکین و شکوہ
 نفسی چند نشستند و وزانو دانگہ
 مفتی شہر ہم از جا باماست بخاست
 انچہ بایست ز ترتیل و سکون در قرات
 پس دگر خطبہ بقبر مود با و از بلند
 شاخ و برگ سخن افزودم و از جارفتم
 شور برخواست ز مردم کہ مبارک باد

ایئمہ گرمی ہنگامہ و این زینت و ساز
 ہر یکہ در ہنر خویش زد دیگر ممتاز
 عید کہ کعبہ و شان و شت توڑان حجاز
 انگہ از تنگی جا بار سنے یابد باز
 وان دگر بر زدہ بر ہودج زربالش ناز
 وان دگر در کف چتر شدہ جلوہ طراز
 شملہ را کردہ چو سر شستہ امید دراز
 با کہن خستہ خود رفت بروں بہر نماز
 خلق در عید کہ آمد ز روضہ صدق نیاز
 راست چون سرو شاہ ندپے ذکر و نماز
 باہمہ صدق و صفا باہمہ خلاص نیاز
 ہمہ بر وجہ حسن کرداد آن مہمت از
 خطبہ چون سخن قامت محبوب دراز
 خود نگویم کہ چو انجام پذیرفت آغاز
 عید و این گرمی ہنگامہ و این زینت و ساز

در سخن بود یکی که ز غم دنیا رستم
 کوک از روی او ب عرض نیایش میکرد
 پدر از مهر بیا سنج پسرش را گفته
 حیف کاین شور و طرب یکد نفس بشینان
 جمع اسلام چو باشد هفت تیر بلا
 فرق نبود بحقیقت ز محرم تاعید
 خود همان جمع که میداشت بهم تیغ و تلم
 آنکه در انجمن فضل نمیداشت هال
 آنکه جان در تن افسرده معنی بدید
 بهیئت و هندسه رایایه از و گشت بلند
 نظم او بنگردانکه سخن از سحر گوی
 یاد آن رونق بازار بهر در بفتاد
 قطبیر آنکه از و کسب هنر کرد فرنگ
 خود همان جمع که افراخت بیوق علم
 آنکه پامال خرامش چرخ اسان بچرخ پارس

دیگرے گفت علی الرغم سپهر کج باز
 پیر گفته صد و سی سال ترا عمر دراز
 مَرَحَبَا اَيْدِكَ اللهُ بَعْدَ مَمْتَاز
 چه کند عید برد روی که بود صبر گداز
 خود چو کج باخت ایشان فلک به ساز
 آه از فتنه گری ماے سپهر کج باز
 خود همان قوم که بوده است بهر پایه فراز
 آنکه در بزنگه دهر نبودش انباز
 آنکه برداشته قفل از در گنجینه راز
 منطق و فلسفه را داد هم اوزیر طراز
 نثر او بین و دگر قصه خوان از اعجاز
 یاد آن گرمی هنگامه فن در شیراز
 وان سحر نو که اطلالیّه با و داشت نیاز
 آنکه بر اوج فلک سود کله گوشه ناز
 آنکه تاراج نگاهش چه عراق و چه حجاز

آنکه دلم به چین دلغ سجودش داشت
 روم را لرزه براندام زبانگ غضبش
 فتح را از سپی طاعت خیم تیغش محراب
 روح او بود که تاج از سر قیصر بر بود
 اینک آن قوم بجایست که توان گفتن
 دست هر یک شده از دهن مطلب کوتا
 همه را از ستم حادثه خون گشته جگر
 غم بدان مایه که هرگز نتوان دید تی
 ناله بخواست بر آید ز دل خسته ما
 هی چه سازیم و خود از دست که فرای کنیم
 هر چه بر ماست هم از دست سیکاری است
 زهره کیست که این قصه غم گوش کند
 گر درین نظم کمیت سلم از پویه بماند
 عذر من که محال است بیک نغمه سرود
 شرح این حادثه از شبلی منته خوا

آنکه سلب جوق بنجاک در او کرد و نماز
 هند را غلغلۀ مقدم او زهره گداز
 بخت را بهر پرستش در او کعبه راز
 تیغ او بود که شد بادل کسری همراز
 خود به بین تا بچه انجام رسید آن آغاز
 هر یک را به خیم و غصه زبان گشته دواز
 همه را شیوه بیچارگی و عجز و نیاز
 دیده از اشک دل از غصه جاناها گداز
 شیشه را هست بهنگام شکستن آواز
 کین جفاها همه از ماست با آمده باز
 گلانه نیست ز بخت و فلک عربه ساز
 داستانست جگر خون کن اندیشه گداز
 بال و پر ریخت اگر مرغ سخن پرواز
 داستان غم و افسانه محم و ایا ز
 شب بود کوه و افسانه درازست دراز

ترکینیب

که در چارمین بزم تعلیم منعقد مقام علیگڑھ مورخ و ستمبر ۱۸۹۹ء انشا نموده آمد۔

<p>حیرتم می برد اینک که بدین نیت ساز جلوه گاه هیبت هانا همه نگ همه بو مژده با داهل نظر را که تماشا مفت ست بسکه شور طرب از خاک بگردون برشد هان بآئین ادب آئی که سراسر بزم بزم را تاجه قدر پایه بلند است امروز وصف صدر جوان حوصله پیر به نگر و آن گرانمایه بزرگان که بیتابی شوق همه خوشنوع و هاین نفس پاک نهاد گر حدیث از شرف نسبت ایشان گزد قره بزم نگر گری هنگامه به بین</p>	<p>چیت کین بزم بآئین گریست طراز بزمگا هیبت هانا همه برگ همه ساز شاه بزم دگر چهره برافروخت بنواز باز این گنبد فیروزه پرست از آواز پرده دیده بود فرشتن پناودراز بسکه دلا گهران اندر جلوله طراز رهبر فاضله مابه نشیب به فراز در نوشتند بیای طلب این آه دراز همه دانش طلب دیده و رونگته نواز انجن را بتوان گفت که برخیش بنواز ور به پرسی که چرا اینهمه سبب طراز</p>
--	---

<p>ندہم پائیںخ و افسانہ ز سر گیم باز لاجرم پردہ کشایم ز رخ شاہدراز مژدہ بر مژدہ رسام کہ بصیرت ساز چارمین مجلسیلم نہادند آغاز</p>	<p>باز نختے بہ سخن پیم و در ذوق سخن انتظار تو و شوق تو چو از حد گذرد تہنیت گویم و از جبار دم از جوش طرب باہمہ سرہ و فر باہمہ تمکین و شکوہ</p>
<p>ہی چہ آغاز - کہ پیرایہ ایام است این ہی چہ آغاز - کہ طغرائے صلہ انجام است این</p>	
<p>ہاں بدریوزہ فیض آہی و مواسا بنگر بیج جاے نتوان یافت بہر جا بنگر دیدہ ہا - راہمہ حیران تماشا بنگر ہمہ راجاے - درین بزم دل آرا بنگر فرہ تابش اقبال - پیما بنگر وان تذیر احمد طوطی شکر خا بنگر وان دگر را بکف - آن دفتر انا بنگر شبلی دل زدہ را - زمزمہ پیرا بنگر پس - ز جا رفتن دلہای شکیا بنگر</p>	<p>ہاں بیاعرصہ کہ شوق و تنہا بنگر انچہ از گرے ہنگامہ و انبوہے ناز گوشہا - محو و اہلے دل آویز بسین آن گرانمایہ بزرگان کہ بدانش مثل اند ورنشان مے طلبی بہر شناسا بودن نگہ از مہر - سوے حالی آزاوہ فگن آن یکے را لب - آن نعمتہ جانسوز بسین پس ازان پایہ فرو آئی و یہ پائین بساط نالہ چند کہ ریزد ز لبش باز شنو</p>

<p>تا بسخی که فغانش نبود بے چیزے هر چه از شوکت اسلام شنیدی زین پیش اینک آن دفتر اقبال پرانگده بین دو دمان ا- همه سرگشته حرمان دریاب آن جگر و ز فغان بسخی احباب شنو بگذر از کجروی چرخ و گونساری بخت</p>	<p>انچه بر مار و داز چسب ستم زاننگر اینک آن رمز مه را مایه سودا بنگر اینک آن نسخه اسلام مجزا بسنگر خان و مانها- همه در فتنه بیغابنگر وان دل آشوب شکر خنده اعدا بنگر انچه بر مار و داز جور- همسم از ماننگر</p>
<p>چند- با بخت فلک- سوخت گریبان با شیم صرفه آنت که از کرده پشیمان با شیم</p>	
<p>روزگار است که سرگشته سیم بگر هر چه گفتیم و شنیدیم بجای نرید هیچ از نادک تدبیر نیاید نشان چار سال است که این جا ده نور دیم و هنوز تا چه سود است که در بزم بهنجار سخن تا چه سود است که در غصه سالی دور روز هم بر نه نایبه- دیده و ران جمع آیند</p>	<p>نخل اندیشه ما هیچ نیاورد و ثمر گرچه صد بار گفتیم و گوئیم دگر همه بگذار- همین کاتکمرس را بنگر حاصل مانود زان همه جز بوک و دگر نغمه چند سرسیند آهنگ اثر مصرعی چند بیافند و بخوانند از بر وانگه آن دفتر پارینه کشایند از سر</p>

<p>رو به بزم آورد و بنیختی نهادند محضر گوید آن گونه که رسم است در آئین هنر خود گمان برده که از پی بودش نفع و ضرر تا بجای که خود آن حرف شوئی که فتر جمله دارند قبولش که ازین نیست میفر بزم بر رسم شود و خلق شود و راه سپر آن بناها همه یک باره شود زیر و زبر مست خست بغفلت که تا سال اگر</p>	<p>آن یک گرم - زجاخیزد و است بر پاه هم بر آن حرف دلاویز بر زبان و مج حاضران جمله به تسلیم و به انکار آید پس فردا آن سخن از گفته و نا گفته رود دو سه بحثی که گزینند بپایان سخن بعد از آن کاغذی نگاشته نشیند از پاه آن سخنها همه افسانه و افسون گردد دل ز اندیشه تهنی گردد و یاران عزیز</p>
<p>خود همین است که آئین طبلکاری ما وای بر ما و برین هرزه زیان کاری ما</p>	
<p>می ندانست که چون میگردد دلیل و شمار تا چه در باخت و بازی فلک عربه کار تا چه بودیم و چه هستیم و چه وایم شمار فارغ از خویش و هم از خستگی خویش و تبار همه راستی پیشینه در افروخته شمار</p>	<p>چند سال است که یک کس عزیزان دیار تا چه نیزنگ بنی آورد از پرده سپهر از غلط کاری ما بر سر اسلام چه رفت غافل از کار و هم از فتنه گریای فلک همه را باده دوشینه فرو برده بخواب</p>

<p>ماهان مست بخواب نذر و نیزنگ سپهر سختی دهر چو از حوصله صبر گذشت لب پراز مویه که آه این چه جوارفت با هر کی که گرم براه طلب افتاد چنان گرچه رانند درین ره به نشیب به فراز هم ز بے راه روی بود که باین تگ و پوک از تبه کاری و بربادی مانع نکاست پستی بخت هم امروز چنان است که دی دا در ایکه همانند او جهان بخش توئی مپسند اینک نشینند باین روز سیاه</p>	<p>قنهار بخت نه چندانکه توان کرد شمار بر گرفتیم سراز خواب سر سیمه قرار دل در اندیشه که ہی تا چه بود چاره کار که در آن پویه ندانستی روز از شب تار پایها گرچه درین مرحله ماند از زرقار خود سبر منزل مقصود نیست و گذار ماهانیم دهان بر همی شهر و دیار حالت جمله هم امسال همان است که پار بندگان تو دریغ است که باشند نزار خاک بوسان سر کوی رسول مختار</p>
---	---

دا و را - همان مپسند اینک درین کد باشیم
ما که از حلقه بگوشتان محمد باشیم

نامہ

بنام خواجہ امین الدین صاحب لکھنوی

متضمن

حالات سفر از لکھنؤ تاجید آباد

۱۸۹۱ء

کہ ترا فضل خدا باد بہر حال پناہ
تا بجائے کہ رسی در حرم آن درگاہ
صاحب لطف و کرم صلی اللہ علیہ وسلم
ہم دعا گوے و ہم آئین ادب و از نگاہ
ہرچہ پیش آمد از واقعہ و عرضہ
تاچہ گویم کہ چنان گشت مرا حال تباہ
دل حریف غم و لب ہمنفس نال و آہ
آن مباد کہ تپم باز بگیرد ناگاہ
از قضا خدا کے نیز نہ ارم ہمراہ

مرحبا قاصد سرخندہ بنہ کام براہ
تیز تر میرود و در راہ میا سارے دی
حضرت خواجہ امین اود علی اللہ بہ
بہ نیاز آئی و زمین بوس و بنہ جہہ خجاک
پس ز من عرض سلامی کن انکس گوی
کز تو رخصت شدہ چون دل بہنام سفر
با صد اندیشہ بکال سکہ نشستم ناچار
کہ غم اینکہ ہنوزم اثری بہت ضعیف
کہ غم اینکہ رہ دور و دراز آمد و من

که غم اینکه چو از قافله دور افتادم
 با صد اندیشه غرض دل به نام سفر
 لطف حق بین که بیک چشم زدن باز ماند
 بهره من بشتند یکا لسکه دو کس
 مصطفی احمد زان هر دو یک بود به نام
 در میان گرچه نه بد سابقه معرفت
 آشنایان به من رویه بیاورد و گفت
 از کجا میرسی و منم کجا میری
 گفتم آهنگ و کن دارم و بس دل تنگم
 نه رفیق که پناهم بود از هیچ سفر
 چون حدیث من حیرانی من باز شنید
 گرچه بر ما دگیم خنده زدن نیست ہی
 دل قوی دار که پا توام و در همه حال
 زین سخن خاطر مآسود و قوی گشتم
 اول آهسته می رانند و چو پای بگذشت

تا چه حاصل بودم زین سفر طاقت کاه
 بزبان بود که لا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ
 زان همه غصه و اندوه مرا بار آید
 که من از حالت شان هیچ نبودم آگاه
 که ز اعیان او دهنه منفردست از اشباه
 از عزیزانش یک که روز ناظم آگاه
 ویرگاه هست که مشتاق تو بودم و الله
 وین چه حالت که نگارم تو هستی چه کاه
 که جدا مانده ام از قافله با حال تباه
 نه انیس که با و حرف زدم گاه بگاه
 گفت لا حَوْلَ وَ لا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ
 یک رحم آمدش و گفت ازین غصه مگاه
 هرگز از خدمت تو دست ندارم کوتاه
 هم درین فرصت کالسکه بنیتا و براه
 کانیور آمد و افزود بسرعت ناگاه

<p>چون بہ بھوپال رسیدم ز کسان پرسیدم سید آن قافلہ سالار کہ در کشور فضل ہم از ان جمع یکے گفت کہ آئے و پروہ چون ز بھوپال گذشتہم بہ نگاہم آمد ہر طرف می نگری سر و چہان بود و چہن آخر آن مرحلہ بانیز بسر آمد و پس شد الحمد کہ با این سفر دور و دراز طبع من ہست بہر وجہ کہ جوئے خرم</p>	<p>ہیچ دایند کزین راہ گذشتہ آن شاہ او بود شاہ و حریفان دگر خیل و سپاہ او گذشتہ است ازین راہ بہنگام بگاہ منظر کترازہ کہ من زود و مرانور بگاہ ہر کجا مے گذری آب روان بود و گیاہ برسیدیم در تسلیم و کن ہفتم ماہ کہ شہار و رستہ مارچ گذشتہ است بہ راہ حال من ہست بہرگونہ کہ خواہی و نخواہ</p>
---	--

الغرض چون ز شب ہفتم پاسی بگذشت
حیدر آباد رسیدیم و سخن شد کوتاہ

تذکرہ

در ۱۸۹۶ء آنرہبل سید احمد خان صاحب با جمعی از ویدہ و رانہوی
بہ حیدر آباد آوردند۔ در انجا بہ صدارت جناب نواب اقبال الدولہ وقار الامراستجئے

ترتیب یافت و سید و دیگر عزیزان نختی از حقیقت حال مدرسته معلوم
برگفتند و برسم در یوزره از بزرگان آن دیار یاوری خواستند مصنف هم کی از جمله
گدایان بود لب سوال بدین آهنگ کشا

<p>اے عزیزان وفا پرور و اخلاص شعار ہیچ دانید کہ ما تازہ غریبان دیار چہ کسانیم و رسیدیم درین جا بچہ کار در نوشتیم چرا این ہمہ دشت و کُसार گرچہ دل سے بردار دیدہ روان این گلزار ہر کجائے گذری سبزہ بود یا اشجار نفرینیم باین جلوہ گریہ از ہنسار کہ باو دل بتوان بست توان گشت نثار ما کہ ہستیم بصد رنج و گریسینہ و کار اگر از ناصیہ حال بچویند آثار رہبر قافلہ ماست بہ ہر راہ گذار از علیگڑھ بہ وکن آید و جو تیار</p>	<p>اے بزرگان گرانمایہ و صاحب کبار ہیچ دانید کہ ما راہ نور دان و کن تا بچہ جو نیم و چہ خواہیم و چہ در سدا ریم طے نمودیم چرا این سفر دور و دراز گرچہ این ناحیہ بس دلکش و خرم جا نیست ہر طرف می نگریم لالہ بود یا ریحان لیک این جملہ زما دل نتواند بُرون این ہمہ سیر و تماشا نہ بان سے ارزد از تماشا سے گل و لالہ چہ بنیم طرف پے توان برد کہ ما را سر و سودائی هست می نہ بینید کہ سر سید ما کہ بہ فضل چیت آخر کہ باین پیری این ضعف بن</p>
--	--

<p>تاچه دارد که ازین ننگ نزار و انکار تاچه حال است که خون میچکد شش انگشتار این همه دلوله بے صرفه نباشد ز نهار وان دگر دیده و رانی که بوندش انصار در بدر گشتن و در یوزه گری گشت شعار</p>	<p>تاچه خواهد که بدریوزه گری خاسته است تاچه حال است که آتش ز نفس می بار این همه غلغله آخزنه بود بے چیز حضرت حالی و شمس العلما را بنگر تاچه پیش آید کهین ناموان را بجهان</p>
<p>شرح این قصه جان سوزنه گفتن تا که سوخم سوخم این سوزنه گفتن تا که</p>	
<p>داستانیکه غم من را بود و زهره گداز مادر این ملک بودیم بهر پای من راز همه را بودیم از نسبت مازیب طراز ناگهان نقش دگر زد فلک عریده باز رفت یکباره ز ما خیرت می نعمت و ناز پایه ما ز حریفان دگر بود من راز کز پس پرده فلک بازی نو کرد آغاز بزم تقیلم بائین دگر یافت طراز</p>	<p>مان و مان گوش بداری که می گویم باز فرستی بیش ز رفقه است که باشوکت جاه تیغ اگر بود و گر نامه و قرطاس و تسلیم ناگهان شعبده تازه بر آید بخت سپهر بازی چرخ بدست دگر و داد و غمان این قدر بود که در حلقه طاعت کیشان ما از ان جمله باین مرتبه رضی بودیم رسم و آئین حکومت روشن تازه گرفت</p>

<p>به علومی که جدید اند سروکار افتاد بجای درس باطرح نهادند کزو دفتر دانش باجمله بتاراج برفت بزم برهم شد و سر بزگر فتنم خواب ماچنان مست بخواب اند رویاران وگر تا بجاییکه بهر پایه و هسرفن مارا نتوانیم که این قصه غم شرح دهیم</p>	<p>درس پارینه بتقویم کهن گشت انباز هیئت و فلسفه تازه به برگشت به ساز گشت کوتاه بیک باره سخنهای دراز جلوه هایش و در دیده نکردیم فراز در ره منزل مقصود جهان درنگ و تاز خواری افرو و وحریفان دگر را اعزاز شب بود کوته و افسانه دلازست دراز</p>
<p>مهرب گشت همانا بزبانم گفتن که توان گفتن و هرگز نتوانم گفتن</p>	
<p>روزگار همه بود و ندیدان غم بخار مرده از غیب عیان گشت بیاران بید می ندانم که بیک بار چه افسون بید غفلتی خاست ز هر ناحیه بر زن و کوی منکران نیز با فساد اش از جا رفتند الغرض آنجمنه و او زیاران ترتیب</p>	<p>ناگهان رحمت حق پرده فکند از خسار دم گر میکند رخ نیز برون داد شرار می ندانم که چه عجز از نمود از گفتار شوری افتاد بهر کشور و استیلم دیار بسکه هنگام سخن سحر همه برد به کار تا کند خسته دلان را بنوازش تمیاز</p>

<p>زان پس چاره آن در نمودن اظهار غیر تعلیم نموده است و نباشد زنهار بیت علمی که کسان را بود از جمل صهار تا مگر کاسه شان پر شود از زرع عیار لیک انفسوس کی آمده نشد چاره کار دان همه خستگی خویش نمودن اظهار میر محبوب علیخان که بود عرش قار شاه را چاره نوازی بود آئین شمار ابر نیسان بزمین در و گهر کردن شار که بهرامه رسانند ز ماین مقدار</p>	<p>فکر کردند و بر اسباب مرض پے بزند کیکن مرض را بجهان هست اگر درمانی حالیا چاره جز این نیست که بنیاد نهند پس بدریوزه بهر کوچه و بازار شدند رشته سعی و طلب گرچه بسی گشت دراز لا جسم رویه شهنشاه و کن او بزند و او را در اگر خسرو استیلم کن بر ره و رسم شهان چاره نوازی فرمود آستین کرم افشاند و تو گوئی بمثل مبلغی خاص عطا کرد و بفرمان نوشت</p>
	<p>باری از فیض شه آن مدرسه بر پا گردید انچه ما می طلبیدیم هیتا گردید</p>
<p>هست آن مدرسه روز بعد فرو بهای جمع گشتند و گرفتند و رش را ماوای و تکران کن و در حرم مدرسه آے</p>	<p>دولت از پرده تقدیر چو شد چهره کشای طالبان هنر از هر جهت و ناحیتی تا بکی حسرت غرناطه و بغداد خوری</p>

طالبانش همه فرمانده معنی گشتند
 گرچه امروز بدین آب طرازست ولی
 آن بناها نه رسیده است به تمام و هنوز
 لاجرم چاره این کار بستم از عقل
 پس بفرموده دانش ز علی گدھے آخر
 به نیایش به در دولت سلطان فقیم
 از پس کرنش تسلیم به آداب نیاز
 شاه از لطف اشارت به شستن فرمود
 پس از آن معتد شاه عمارالدوله
 به ادب آمد و توقیع جایون برخاند
 شه بدستور گران مایه فرستاد پیام
 بسکه زین مرده جان بخش بخود بایدم
 چون بایش ز انداز ده خواش بخشید
 شاه تنه کرم کرد و نوازش فرمود
 آسمان چاه فلک پایه بشیرالدوله

و امن تربیتش هست مگر ظل حق
 نه توان گشت از اندیشه ادبی پرور
 خود ز سر رشته تعلیم نداریم غنائی
 از ره چاره گری شد بد کن را تنه
 کاروان شد سوئے اقلیم و کن را اگر
 هم به فرمان ادب پشت نمودیم دو تال
 عرض مطلب بنمودیم و ستادیم بیای
 امر چون فوق ادب بود شستیم چای
 که دبیریت هنر پرور و معنی پیر
 ماهمه گوش بر آوازش و افکته سر
 کاینک آن مبلغ پیشینه و چندان فر
 غنچه سان در بر مانگ همی گشت قیای
 بیش ز انداز ده خواش نهش اجر خدای
 که شدیم از همه اعیان و کن بهر باب
 بازوی دولت دستور شه و ملک آرا

<p>وان وقار الامر از به اعیان و کن پایۀ باغزو دند و کرم منمودند شایگان گشت توانی و ازین چاره نبود یارب آن باد که شه با همه اعیان و وزیر بعد ازین جمله دعا که پذیرا و خدا</p>	<p>آن هنر پرورد و انا دل و فرخنده لقاے شکر این منت احسان چه توان کرد ادا خوشتر آنست که اکنون کنم آهنگ دعا تا ابد باشد و گردون بدرش ناصیه خویش را اگر بدعا یا و کنم هست بجای</p>
--	---

یعنی از نسبت آن شاه گرامی شهم
 شه نظام ست و بزیب که نظامی شهم

قصیده

۱۸۹۰ هـ

<p>دل پر حوصله آخر چو ز دعوائے ماند راضیم از نکه شوق که گوید همه باز مگر از زاهد افسرده - دلی و ام کنم</p>	<p>تا که آرد که بدر تو شکیبای ماند از زبان هر چه دم عرض متن ماند که رخ همچو شش بیند و بر جا ماند</p>
--	--

راست مانا غلطی هست که آوازه شده است
 بر سر پا بس جمال تو نگاهم گوئی
 آه ازان رنگت که پس از کشتن
 ناتوان جان خرم ره لب پیش گرفت
 ار مغانی نبود در غور خاک در آید
 مست پر حربه آتشیه یکدن خواهم
 نوبهاران همه ز گس بد ماند که چمن
 می میاشام و لب لعل می آلود بیوس
 یک جهان شیفه طرزد آل رای دست
 او بغارت گیرم آید من آن خواهم
 خضر در وادی غم تازه براه افتادست
 بگذر از خلد که در کیش توکل نبود
 صدره افتاد که بجنون غلطش کرد بدست
 پند می دادیم و نام تو بر دوسه اصح
 جاده پیشروان رفتم و دادم که خرد

مهر گویند ربان عارض زریا ماند
 رهروی هست که از صنف بهر جامد
 یک دو دم برخ زریا تو پیدا ماند
 آه ازان غصه که بیچاره بره و اماند
 مگر آن سجده که آماده به سیما ماند
 که لب لعل تو از بوسه سراسر ماند
 بر چالست همه تن محو تماشا ماند
 کین گنه در روش عشق به تقوی ماند
 روضه محلد بکوه تو بهانا ماند
 کار مغانی دیشس انچه زینما ماند
 مگذارید که غربت زده تنها ماند
 هر که امروز در اندیشه فردا ماند
 کلبه ام بسکه بزریای صحرای ماند
 تا بدین بدرفت آن رهبر گوارا ماند
 اندرین شیوه نه بامن نهد ارا ماند

تنگ هست بود آری - که زبان تازه کنی
 نیست جز دوفی فطرت که بازار کمال
 صرفه نبود که همان بر روش پیشتران
 داستان چند توان کرز محمود و ایاز
 گر نسیم از شکن زلف کشاید گر به
 اشک خود بر شمری آنچه ز باران آید
 سفلۀ رابستائی و گبوی که بجباه
 هرزه چند بسم بانی و سنجی که بدر
 گرچه بر پیچی این شعبده - پی بردیم
 لیک با این همه از گرے هنگامه آرز
 پستی طالع ازین بیش چه باشد که کسی
 شیوه موج و غزل گرچه دل آراشیت
 شعر اگر دامن دل می نکشد باگ نرسد
 من ویزوان که اگر پایۀ فن بکشند
 بان و بان چند توان بود به تقلید سیر

هم ازان جبر عسریاتی که بدینا ماند
 چشم دوزی بتنا عی که زینما ماند
 خامه - در راه سخن بادیه پیا ماند
 تاب کج خود سخن از واقع و عذر اماند
 فکر را با تو صد آویزش بیجا ماند
 خون دل نام کنی هر چه بیستماند
 کمترین بنده او با جسم و دار اماند
 سخت خاتمۀ دفتر انشامانند
 کین نه راز نیست که مستوزر دانماند
 نتوانست کرین هرزه روی - و اماند
 پای در بند خطا ماند و عدا اماند
 مبتذل گشت نه چندان که گوار اماند
 نغمه - گر نیست دل آشوب بغوغا ماند
 حیث باشد که سخن را بجهان جا ماند
 وای آن کس که بره سلسله بر پا ماند

پای ازین دایره تنگ برون که سخن
 جاده مغربیان گیر که این طرز نوی
 راستی در زوچنان پیکر گفتار آری
 هم به بنجار نوی تازه نواسے بکشم
 مبشّل گر سخن از صبح برانم گویم
 مشک شب جله بتار ج رود و زمهر
 سحر خجیب اُفق سر بزند خدا خند
 آید از سخن حرم بانگ موندن در گوش
 زند با شیشه و مے راه چمن گیر و شیخ
 چمن از غلغلہ مرغ به جنبش افتد
 پاسبانان ز سر کوه دره بر خیزند
 کاروانا بره افتند و جرس ناله کشد
 رهرو خسته که از رحمتش است به تپا
 زند میخواره که از باد و دوشین مست
 گاه سر بزند از خواب و رود باز بخواب

خو و محیطیت که هر قطره بدیاماند
 دلپذیر است و دل آویز و دل آراماند
 که فروغ اثر از ناصیه پیدا ماند
 باد اُنیکه در آغوشش دلش جاماند
 سحر آمد که جهان گرم تاشا ماند
 شوشه سیم پراگنده به هر جا ماند
 شب بخود سپید و از غصه بسوا ماند
 دیر از ناله ناقوس پر آوا ماند
 در غم سحر و مسواک مصلّا ماند
 کوه از ققنه لکبک پر آوا ماند
 در میخانه بروے همه کس و اماند
 دشت و صحرا - پُر از آوازه و غوغا ماند
 دوسه گامے رود و باز بره و اماند
 همچنان فالغ از اندیشه فردا ماند
 گاه مخمور ز جبا خیزد و از پا ماند

دست در گردن معشوق چو خیزد عاشق در چنین وقت به لغائی آشفته گذر	هم بدست و گرش گردن میسنا ماند که قلم در کف و آماده انشا ماند
	الحق از شبلی آزاده بدوش برسد زود بینی که اساس سخن از پاماند
<p style="text-align: center;">قصیده</p> <p style="text-align: center;">متضمن حالات سفر روم (مئی ۱۸۹۲ء)</p>	
به تکمیل فن و رسم پی تحصیل عبر فارغ از حج و زیارت چو مرا کرد خدای گرچه من گرم طلب بودم و بس تبجل دیر آن مایه شد آخر که حسودان گفتند روم گوی دو سگاست که این خام طمع ره چنین دور و دراز و سفر این مایه خطیر من درین غصه و غم خون جگر می خورم اتفاقی عجب گشت مرا عقده کشا	روزگار نیست که میداشتم آهنگ سفر خواستم تا بسوس روم شوم راه سپر لیک تاخیر همیرفت بفرمان قدا که فلان جنس رهوس خام دارد در سر بی تکلف بسفر چیست بیست کمر چون میسر شود آنرا که نه زورست نه زور ناگهان شاهد مقصود و آمد از در که از ووهم و گمان نیز نیداشت خبر

یکدم پیشترک زانکه زخم کوس حیل
 چون ستوه آمد از تپ بدل آمد کمر
 عزم دیرینه بیاد آمد گفتم چه خوشست
 آزلکه آنکه رفیق است و هم استاد مرا
 گفتم این صحبت و این واقعه ناواقعه
 چون ازین داعیه مردم همه آگشتند
 همه را مهر بخشید و بدر آمد دل
 دل بهران منہ و رسم و فساد گذار
 روز کی چند بیاسای و سپس ساز بده
 با خود از نقد و هم از امتعه آن مایه گیر
 مصلحت نیست که این مرحله تنهاسری
 گفتم این جمله که گفتید بود عین صلاح
 مرو این مرحله گامی که فرمایش نهاد
 الفرض از رمضان سبت و ششم بود که من
 او فتادم بره کوه و بیابان یکپند

بودم از رحمت تپ خسته دل تفتد جگر
 چاره جز نقل مکان هیچ نباشد ایدر
 که بیک حیل و قمار برار و دادر
 هم درین عرصه با نگاشت طبع خوشست
 پس بعزم سفر از جا بستم مضطر
 هم بیاران و عزیزان وطن رفت خبر
 جمله گفتند که این رحمت بیصرفه میر
 ورنخواهی که کشی پاے ازین راه گذر
 ساز و برگ سفر آن گونه که باشد دخور
 که اگر دیر بمانی نبود هیچ خطر
 لاجرم خادو کے نیز بزم سمره میر
 لیک طالب نبود در گر و نفع و ضرر
 باز پس سے نہ کشد گر همه مرگ آرد بر
 گرم برخاتم از جای و شدم راه سپر
 پس بکشتی بنشستم من و یاران دگر

ز حتمی صعب کشیدیم بکشتی دوسه روز
 کس نیارست سرش باز گرفت از بالین
 نبود مایه آزار - بکشتی چیه سگر
 نان خورشش بود هر گونه میا مارا
 گرچه من زان می پالوده نیا لودم لب
 هفتم ماه منی چون بر رسیدیم عدن
 من فرود آمدم در وی بشهر آوردم
 کوهسار است که هر چند بلندست و فراخ
 هر کجا میگذری ریگ است خروخ
 گبر و ترسا که نزیل اند درین بقعه همه
 مردم شهر که خود را به سمالی نامند
 خوار و بدبخت تبه کار و سیه چره و زشت
 خوشنشین را به عرب بسته و حاشاکه عرب
 چون زبان همه تازی بود و هم چو عرب
 عامیان در غلط افتند و گمان باز برند

بسکه از موج بهر خطه شدی زیر و زبر
 کس نیارست جدا کردنش از بستر
 خیمه ازین محنت سه روزه گزینست
 از کباب بره و مرغ و می و نقل و شکر
 دیگران لیک علی را غم زدندی غم
 کشتی آسود و بینداخت زمانه لنگر
 تا خبر جیم ازین مملکت از بدو حضر
 لیک از سبزه و گل نیست در هیچ اثر
 هر طرف می نگری خاک سیاهست و حجر
 بزبان عربی حرف زدند میسر
 حیوان اند نه بل از حیوان هم بدتر
 سفله ممتن کج روشش بدگوهر
 این چنین خوار و زبون شان بیند و اول
 نام شان بسته بود بالقب جد و پدر
 که مگر در نسب و نسل ز معداند و مضر

تم دهم ریشه این نخل ز خاک حبش است
 شاگمه گشتی ما باز بر فتار آمد
 به سوزن آرد و استاد و چنان زد و گذشت
 این همان نهر عجیبیست که زینسان کارهای
 بست فرسنگ درازست و به پنهان چندان
 مروی از اهل فرسا که پیشش ناست
 آن خرو و رو چو در آغاز بدعوی برخاست
 مردمان سخره گرفتندش و گفتند که این
 از مئی چار دهم بود که در پورط سعید
 در میان من دار تلط بنیقا و سراق
 پورط جائیت که تا چشم و نگه کار کند
 صد به بینی که برافراشته اینجای است
 شاگمه گشتی ما باز روان گشت و گذشت
 من بمباحل شدم و مروی از ابنای حلب
 خوب جائیت که ناخواسته در باز دودل

که درین جا ببار آمد و افشانند
 تا بیک هفته گذر کرد و بحر الاحمر
 که ز کیفیت و حالش نشدم هیچ خبر
 جز در افسانه پاریس نه شنیدیم دیگر
 که دو واپور توانستند از و کرد گذر
 زده این نقش و در اقصای جهان گشت
 که توان آمدن از عهده این کار بدر
 هرزه هست که من ز رانه نداد باور
 رسیدیم و شستیم به واپور دیگر
 ز آنکه راه من داد گشت جد ازین معبر
 ز ورق و کشتی و واپور بود و سراسر
 صد به بینی که در انداخته اینجای است
 از ره یافته و پس کرد به پیروت مقر
 همهم گشت و بهر ناحیه ام شد رهبر
 هر که سوزی بدش داد و در وی بگر

موضع خرم و سیری خوش و جای دلکش
 گبر و مسلم همه خوش جامه و موزون اندام
 جامه ایشان بعرب ماند و وزی و لباس
 چون برون رفتیم ازین جای ازان چاره بود
 از منی شان نزد هم بود که گشتیم روان
 این همان جای قدیست که در عهد امیر
 حالیا دولت انگلستان گرفتار ^{یعنی ایران} ترک
 مسجد جامع و ایوانه قبرس دیدیم
 رو و وس و سکنه بره آمد و زان پس میر
 من سوی شهر روان گشتم و یک یک دیدیم
 فرض آدینه ادا کردم و از بعد نماز
 مجلسی از فقها بود و در آن جا و بس
 زان یکے رو بن آور و که چونی چه کسی
 گفتم از بندگان ادب له بای
 گفت حالا سخن از متعه همی رفت و تو هم

راه هموار و زمین پاک مکان خوش منظر
 خاص و عامی همه گلگون تن و زیبا سیکر
 هیچ کمتر از مسلمان نبود تا کافر
 پیش میر فتم و باز م بقفا بود منظر
 پس به قبرس رسیدیم بهنگام سحر
 سپی رفت تبخیرش و زرد فال ظفر
 لیک با صلح نه از یاد ری تیغ تبر
 سیر این بقعه مرا بس عجب افزود و غیر
 کشتی استاد به از میر و ششی بر و بر
 مسجد و مکتب و بازار و ره و کوچ و در
 و مکتب خانه سلطانیم افتاد گذر
 بحث از متعه همی رفتیم از قول عمر
 تا چار بر زده دامن محنت بکمر
 طفری برم از هر جهت و هر کشور
 گر توانی سخنی گوئی و مثالی آور

من بپایخ در معنی ز دم بستمعنان	لب تجسین بکشاوند پس از بحث و نظر
پس ز از میروان گشتم و در عرض دروز	طی شد این راه و بی پایان رسید این فتر
مختصر گفته ام این حرف و تو هم میدانی	که درین بادیه بس تنگ بود را گذر

هر که جو یا بود از حال من در حله من
بایدش گفت که این نظم بخواند کبیر

قصید بباریه - ناتمام

۱۸۸۸ هـ

دوش این مژده گوش گل وریحان آمد	که بهار آمد و بسیار بامان آمد
ابر گوهر همه افشاند چو گریان بگذشت	گل همه ز بر پر آگند چو خندان آمد
آب را سلسله بر پای بستند ز موج	بسکه دیوانه و شش از طرف بیان آمد
لاله چون منجیگان چهره بر افروخت بیابغ	سنبل آشفته تر از طفسر خوبان آمد
سبز سبز زده از خواب - و گرفت بخواب	بسکه باد سحرش مروضه جنبان آمد
هر جای که سر از آب برآرد - گوید	باید از سر بتماشای گلستان آمد

عید نوروز بهارست که در خدمت گل می دمد که بچمن - گاه خرام لب جوی بوی گل هست که بردوش صبا تکیه ده است آتش افروخت گل و مرغ چمن گشت خلیل زین دوسه حرف فزون نیست مغان را دور دور گل و گل هست که در جوش طرب بزم آرای و گل افشان و قح گیر که باز رخ برافروخته و طره فروهشته بدوش طره پر شکش بسکه بیچید به پای چون بیکباره نقاب از رخ زیبارداشت او همان یک نگاه نازریان کرد و مرا	سر و سر عریبان برزده امان آمد باد صبح آمد و بر شیشه مستان آمد من غلط کردم و گفتم که سلیمان آمد که بر دواش سوزنده گلستان آمد که بهار آمد - و ابر آمد - و باران آمد زاهد از صومعه در می کده همان آمد آمد آن شمع و چگونیم بچسبان آمد جام در دست و گل و لاله بدان آمد هم بهر گام چو مست افتان خیزان آمد تا چگونیم که چسب بر سر ایمان آمد روزگار خرد و هوش بسپایان آمد
---	---

جام می داد بدست من آنکه لب رود

غزل تازه که آرایش دیوان آمد

مطلع ثانی

چکنم آه بدروغی که ز دربان آمد

بر من این مایه بلا از لب جانان آمد

قصیده کشتیریه

<p> هیچ دانید که شیلی بچه چال است کجاست؟ باید البته پژوهش که پژوهش زوفاست هست یک سال که بچاره گز قنار بلاست که به ناگاه به سزم سفر از جا برخاست که نمی خواست در آن نفی کردن است گر تنزل بجنبم - خلد برین راناست از کران تا به کران - روی زمین ناپیداست پای دیوار اگر هست - و گرسقف سراسر است </p>	<p> دوستان! بیکره درسم و فاکش شاست ورنه اندیشه دارید ز حالش خبر از سیه کاری ایام ز خود رائی خویش برود و گوشه تنهایی خود فارغ و شاد سوی کشتی روان گشت آن گرم روی گر چه شک نیست که آن ناحیه - و زیربائی بسکه جو شیده زهر سوی گل و لاله بدشت هیچ جائی ز گل و لاله نمی توان یافت </p>
--	--

✽ اینجا از تمییم الایام رسم چنانکه جانگیر شاه در تونک بهم ذکر کرده که با ما را خاکپوشش کرده لاله

می نشانند و سال ببال در موسم بهاری شگفت.

<p> جام گلزار که در بزم باین چینند نقشبند چمن طبع ز تروستی فیض سبزه بر کوه فروختند از سترابن راهرو را ندید دل که نه در گام به راه ویده طفل که برد امن مادر غلطه گل به هر شاخ بزرگست فزون تر گوئی سرو اگر پای بدامن نکشد خود چه کند بسکه بر هر قدم از لاله چراغی نبند آه بگویی که بشهرت بود ماش و دل سینه صاف و لان ست همانا که لطف گرد بر گرد و دل آن صفه دن لاله و گل شالمارت نشاطت نگین ست نسیم شالمارت از ان جمله فزون تر بحال </p>	<p> بسکه گل صفت ده سترابن و اینچنین است هم بدان گونه گل از پهلوی جلوه ناست دشت را هم به گل و لاله و شمشاد آراست یا قبل نیست که بر تمامش شخص آراست بسکه بر هر قدمش لاله و گل در تپاست جنبش باد بدان گونه بروی صحر است همه بر گل بفزود آنچه که از برگ بکاست زانکه از جوش گل لاله چن تنگ فضاست و رشت تار کس نم نشود از ره راست گویند آینه در دست عروسی زیبات هر چه در بن بود از صفه رویش پیداست چون طراست که برد من شوخی اخلاست باغهای که بر پیرامن دل غالیه ساست که چون چرخ طبق بر طبق تبار است </p>
--	---

در این باب

✽ شالمار (دوم نشاط) طبق دارد که بالائی هم هست و از تقاریر هر طبقه از طبقه دیگر البته کم از بست قدم نخواهد بود.

آب بالائے زمین باشد و اینجائی
 در بن آب و مد سبز و نیل و فرو گل
 گرچه دامن که سخن خود به درازی بکشید
 بخت بنگر که ازان بزم که مستی و ناز
 بعد یک هفته که آسودتن از رخ سفر
 ہے چه تپ بود که فتنه توانستم کرد
 درو آن مایه پیشرو سراپاے مرا
 گرچه با من نه رفیقے بود نه خادگی
 به عزیزان دیار آگهی آمد که فلان
 هر یک از مهر و دوان آمد و از غمخواری
 حاضران از ره اخلاص سخن گفتند
 آن یکے گفت که چون تازه ز راه آمده
 آن دیگر گفت: همانا که شبت خواب نه برود

که زمین بر سر آست و جهان پیر جاست
 قوت نایه بنگر ز کجاست تا به کجاست
 چه توان کرد سخن هم ز سر نشو و ناست
 بهره ام هر چه بود در غم و رنج و عناست
 تپ به من تا خن آور و بکنیم بر جاست
 کاین گمراشتش سوزنده بود ایچے ست
 که توان گفت که یک بهره راندم کاست
 ایزم لیک تباهی زده و خوار خواست
 آمد از هندی ز رنجوری تپ شکوه سراسر است
 پُرس و جوئے بسز اگر دوپے چاره خلاست
 که سخن از ره اخلاص هم اندوه بُراست
 خستگی خود سبب در دو تپ رنج و عناست
 خواب ناکردن شب النخ و رویت پیداست

این تصرف مخصوص شمیرست که روستای آب نوسه از گیاه می گسترند و او را خاکپوشش کرده

درو از خبر جس ترهای کارند.

چاره گر آمد نبشت و از اسباب و علل
 چون هم از نبض فهم از رنگ رخ اندازه گرفت
 هر چه از چاره و تیار و دوا می بایست
 رسم بیگانه نوازی بود آئین عرب
 خاصه آن پیشرو چاده معنی یعنی
 خاصه مخدوم من و یار من و یاور من
 آنچه با من ز سرخسته نوازی کرده است
 به شدم گر چه بزودی و تسلی گشتم
 لیکن آن به شدن از روی حقیقت سخی
 باز تپ کردم، و تا احسن ایام نیام
 لاجرم رو ب وطن کردم و گفتم با خود
 یکشتم آنقدر از ضعف بون گشت احوال
 چون یقین شد که مرا نوبت رفتن برسد
 شکر ایند که در آن حالت آسیه سری

حالیای پی به مرض برد که در دم ز کجاست
 گفت از دیشته مکن پیچ که امید شفقت^{فورا}
 در زمان جمله می باشد و ز انسان که نزلت
 میتوان گفت که کشمیر عرب الاماست
 سعد دین آنکه پسین قاضیه بنیت قضات
 میرزا سعد که در شهر امیر الامرات
 هر بن موی هنوزم به سپاسش گویاست
 کاین چنین به شدن و دغدغه از لطف است
 همچوناراستی بود که ماند بار است
 آن تیم گاه فرون گشتی و گاهی می کاست
 که اگر چاره و گرد و در فرمان قضاست
 که به کس حرف زدن هم نتوانستم راست
 به وصیت ورق و خامه نمودم و خواست
 از زبان هر چه برآمده همه آن بد که نزلت

هر چه از نسیم و درم بود و ز ملک قدیم
 زان همه بشیر ترے وقت نمودم کورا
 خاصه بر مسجد پارینه که در خانقہ است
 خاصه آن مدرسه که پئے ابنای وطن
 طرفه تر زین همه افسانه حدیثی بشنو
 سن باین حال تبه بودم و از یار نام
 می شنید این همه احوال و کردی باو
 تا به حدی که بمن نامه فرستاد و چون
 باز باورش نیامد و بمن نامه نوشت
 اینهمه بیده بهتان نتوان بست به خویش
 تنگدل گشتم و از غصه بخود چپیدم
 من ستوه آمدم از نامه و پیغام آخر
 آخر کار ز لطف و کرم بار خدای
 مصطفی خان که اسستل سحرین

و ان کتب خانه که انواع کتب را راست
 صرف آن کار توان کرد که در شرع راست
 که ز بهیمری باخته و بے برگ و راست
 طرحش من گندم و امر و زبائن با راست
 چه حدیثی که شگفت آوردهم خنده فرست
 ملک الحاج علیگر طرکه که بدانش کیا است
 خود ندانم که ز جان من بیچاره چه خواست
 آنچه رود او نوشتم همه را بے کم و کاست
 کاین چه حرف است به که سینه درین کلا است
 به طرافت نتوان گفت حدیثی ناراست
 کاین چنین بیده انکار چه این فاست
 لیکن آن یار همان بر سخن خود برجاست
 مردی از غیب برون آمد و کام شد است
 از ره لطف به اعظم که آمد ناخواست

بنده محزون و بی گناه اسکول اعظم گره -

داشت چون سابقه معرفت با اسحاق
 آنکه از دولت او باز دین هست قوی
 از پئے دیدن من آمد و برستم فرنگ
 رو بین کرد و بفرومود که از غایت ضعف
 لیک با این همه از کار زفته هست هنوز
 از سر مهر به تدبیر و عکاسم پردخت
 تا دوسه رستم چنین بود که هر روز مرا
 بارے از فضل خداوند جهان بعد نه
 مژده صحت من بان برسانید کنون
 میتوان گفت به مهدی و به حالی و عزیزی
 شبلی امروز بود بلبل بتان سخن

که اخ اصغر من هست بهر پایه سزا است
 آنکه از نسبت افوازش من هست و بجا است
 وید اعضای درون را که مرض امید است
 کار خود می کند دل که پیل ل اعضاست
 میکنم چاره و از ایزدم امید شفاست
 هم بدان شنیده که طرز روش اهل صفات
 امتحان کردی جستی خبر از هر کم و کاست
 به شدم گر چه هنوزم اثر ضعف بجا است
 هر کس را که من عوی اخلاص و فاست
 به شد آن بنده که از حلقه بگوشان شناست
 که از دگلکده هندی پراز صوت و نواست

بعد یک عمر که از بند عم آزاد شده است
 هم چنان باز با هنگ کن نغمه سراسر است

مرآئی

مرثیہ

نواب ضیاء الدین خان مرحوم دہلوی متخلص نیر
۳۔ اکتوبر ۱۸۸۵ء

گر مہنگامہ شوای نالہ ول ہاں برخیز	از پے برہمی عالم مکان برخیز
اتو ہم ای آہ جهان سوز بامان برخیز	ای جنون باز بتاراج گریبان برخیز
چشم خون تابہ فشان خواست چو طوفان کرد	
خون شوای دل۔ کہ تو اُم سرو سامان کرد	
دو جهان اینہم درہم شدہ چون ست چہ ہست؟	آسمان حلقہ ماتم شدہ چون ست چہ ہست؟
مہر۔ داغ دل عالم شدہ چون ست چہ ہست؟	اختران۔ دیدہ پرخم شدہ چون ست چہ ہست؟
شاہد روز بزرگ کہ ہما تم بنہشت	
از چہ لیلای شب آشفقہ و درہم بنہشت	

<p>تاچه هست این که دل از ناله نیا سو دهنوز اشک از دیده براید بگر آلود دهنوز</p>	<p>همچنان ز خیم جگر هست نمک سود دهنوز آتش هست همانا که رود و دود دهنوز</p>
<p>فاش گویم که سنگموی زمان روی نهفت تیره شد دهر که تیر ز جهان روی نهفت</p>	
<p>آن طراز سخن آن یوسف کنگان سخن آنکه صد پایه فزود از بخشش شان سخن</p>	<p>آنکه آراست ز نوزلف پریشان سخن آنکه لعل و گیسو افشان بدمان سخن</p>
<p>دو سه روزیست که از جام اجل مبهوش است عالمی ز بسجن مانده و او خاموش است</p>	
<p>آن گران پایه که و در مرتبه اوست سخن فیض او بین که باین نگ باین بوست سخن</p>	<p>شاعری کز دم کلکش همه جادوست سخن خواجه او بود و توان گفت که هفت دست سخن</p>
<p>اینک از دست اجل جیب جودش چاک است پایه فن بفلک برده و خود در خاک است</p>	
<p>علم و فن را بجهان داد گر بے بود - نماند در جهان نخل هنر را اثر بے بود - نماند</p>	<p>نکته سخن و دیده وری بود - نماند نظم را حسانه او بالی پری بود - نماند</p>
<p>ای سخن گریه بر روزیست باید کرد</p>	

	ای ہنر جسم بحال تہمت باید کر	
شیشہ صبر دین حادثہ بر خاک بزن تو ہم ای نالہ سرا پر وہ براغلاک بزن		شبلیا دست نہ در دامن اداک بزن ای جنون حیب و گریبان خرد چاک بزن
	گر نہ خون گشتہ بزرگان ترم مے آئی آخر ایدل بچہ کار و گرم مے آئی	
<p style="text-align: center;">مرثیہ</p> <hr/> <p style="text-align: center;">مولانا فیض الحسن حوم سہارنپوری شاد و مصنف</p> <p style="text-align: center;">۱۸۸۷ء</p>		
جہانے راجگر خون شہین تہا من کریم وے بگذا رتا در ماتم فیض الحسن کریم ہنر بر خوشتن گردید چو من بنی خوشتن کریم بر گش کریم و آنگاہ بر مرگ سخن کریم ہمان نوا باشد این غم تا درین دیر کہن کریم		درین آشوب غم غدرم بنہ کرنا لہ زن کریم بہ تحسین صبوری چند بفریہ مرا ناصح بہ مرگش علم و فن و نالہ با من ہم نوا باشد و تا غم دارم و ہر یک زد و گیر حیرت افزا تر خود این آشوب این ہنگامہ ز یادم نخواہد شد

<p>گنجوده بر هم گشتن کار هنر عالم به یکبار انجمن بر هم زوی تا از میان رفتی</p>	<p>گنجویش بر روز سیاه علم و فن گیرم سزومن گر درین باتم چو شمع آئین گیرم</p>
	<p>چه در دل داشتی تا از که ریخیدی چو راستی ز ما بگسسته ای مولای ما هنر کجاستی</p>
<p>چه در دل داشتی آخز یاران بر کران بون خو این راهل می گیرم کز نامن افشاید نگویم من تو خود انصاف ده تا از که می یابد نو آئین نکته و از روی فرمان نشان دادن به بخاروری بر چاه پیشینیان رفتن نکیرین از کجا سجد لطف طبع نکینت</p>	<p>دوسه روزی و گر بستی آخر همان بون بحال فن همی بایست آخر مهربان بون عرب رازنده کردن و انگله از پستان بون بکشف از دین وح القدس بر جان بون با بهنگ حجازی یادگار پستان بون پنا فغان ندانم چون پسندی همزمان بون</p>
	<p>که یارت بود آسجابه با کدامی هشتین خفتی هنر را پایه بالا بردی و خود در زمین خفتی</p>
<p>ز بس و کار علم دل بوده است ویده تریم سخن را این چنین شیرازه بستن تا که تواند با مرج پایه اش من خواندیم و جهان کس را</p>	<p>سجاک تربت اولعل افشاندیم و گوهر هم پس از وی دفتر معنی پریشان گشت ابتریم وزین پس مثل او هرگز نبیند چشم اختریم</p>

بود شورِ غریب ابا باین ہنگامہ کے ماند صبا گر گزری بر تربت پاکش گوازمین در دوی پیشکش آوردہ ام باشد کہ پذیرے	غمِ مگرش روان فرست از آشوبِ شتر ہم کہ ای در شیوہ دانش مرا استاد و رہبر ہم کہ شبلی خاک بوس در گشت دوستِ جا کر ہم
	ازین خواب گران آخرِ چو روزِ حشر بر خیزی چو صورِ حشر من و نالہ ام۔ وقت ست اگر خیزی
<div data-bbox="521 757 761 894" data-label="Section-Header"> <h2>مرثیہ</h2> </div> <hr/> <div data-bbox="464 1023 811 1245" data-label="Text"> <p>جنرل عظیم الدین خان مرحوم ۱۸۹۱ء</p> </div>	
تاکے ز غم نہ سان نگویم دارم جگری دے تو انم از عسیدہ فلک تنالم از نالہ دل اثرِ نخواہم	گویند گو۔ چسان نگویم کافسانہ پاستان نگویم از نیک بد جهان نگویم از داغِ جگر نشان نگویم

<p>یک حرف از آن میان نگویم ننوان کین داستان نگویم جز قصه خون چکان نگویم</p>	<p>رفت آنچه ز دور چرخ بر من این جمله همی تو اتم اما در ماتم خان اعظم الدین</p>
<p>آه از غم این چنین میسر شیرانگن و شیر و شیر گیر</p>	
<p>آن پیکر و رو و قد زیبای آن فتره خسروی زیبای آن حوصله و درایت و رای آن کوبه هنر داشت همتای یکبار چنان بهفت داز پای آلوده خاک و خون شود پای آن پنجه شیر گیر لای آن این چه غمی ست صبر فرمای</p>	<p>آه آن برو و دوش بزد بالا آن زور سپیدی بازوی آن دانش و عقل و هوش و فرهنگ آن کوبه شرف نداشت مانند آوخ که چنین بلند جابه آه این چه جفاست کان بودوش آن باز و تیغ باز افسوس آه این چه مصیبتی ست جانکاه</p>
<p>چون زین غم جانگداز گیرم گیرم صد بار و باز گیرم</p>	

<p>یا تهن آو فتاد در چاه تا باز رود بسوی بنگاه بودند نشسته در کمینگاه آن کج و دشان دون بگاه شش تیر و یک خطا نشد آه با آن همه زخمهای جانگاه پس طے بنمود پاره راه افسانه سرگشت کوتاه</p>	<p>در خاک شد آن امیر زیاده همان کی به شب شد و خاست کم حوصلگان سفله چند کالسه چو در مقابل آمد کیبار بر و کشاد دادند بر چه صبر چنین نفلند بر خاک نقاد و باز برخاست آسودم براه و زان پس</p>
<p>با صد سختی بماند خاموش آن مجرب یار مید از جوش</p>	
<p>وین ناله ما بگوش گیر از چهره نقاب خاک بر گیر هم تیغ بدست و هم سپر گیر چار آئینه و زره بر گیر اقبال و سعادت و ظفر گیر</p>	<p>ای کشته ظلم بان خبر گیر این مه بخوف می نیر زو بر خیز و همان برسم پیشین ترکانه کله بفرق بشکن مردان جنرام و مهری را</p>

محمود

<p>آتش شود و در نهاد - در گیر بر هم شده کارها ز سر گیر آن آئینه را در گیر</p>	<p>کیفرستان و دشمنان را آنگاه بکار ملک پرداز آن رونق را مپور باز آرد</p>
<p>این جبهه بکام و دستان کن زین بعد هر آنچه خواهی آن کن</p>	
	

مشکوٰۃ تمام

۱۸۸۵ء

<p>گفت روزی لبی لہوی عتاب ہرزہ خون دل جب گھر خورده چند ازین ترہات بمعینے شکوہ جو را آسمان تا چند مژہ را ابر خون نشان گفتن داغ را ہدیہ جگر خواندن وحشت آموختن جنون کردن سفلہ را حریم جم گفتن وہم را برتر از یقین بخندن چاک را با جگر چہ پیوندست</p>	<p>فرحت آن برگزیدہ احباب کای بہ بیجا صلے بسر بردہ تا چہ خواہی ز شاعرے یعینے داستانہاے پاستان تا چند تا چہ سودت دہد زیان گفتن دیدہ را معدن گھر خواندن دل لب نہ کہ محال خون کردن دیر را روش حرم گفتن سحر و عجب از اقرین بخندن سخن عشق ہرزہ چندست</p>
--	--

اینچہ! احواریست عشق نرزدن
 خود بہ بین! از رش بتان چہ بود
 آن بہار طرب زمانے چند
 در سخن ہر و کین ہی آ میخت
 لطف را با عتاب مے آلود
 گر چہ منعم ز ساحر میگرد
 سخن او کہ متصل میرفت
 گفتہ اش را بجان پسندیم
 خواہم اکنون عنان بگردانم
 زین بساط کہن چو بخیزم
 رسم ویرینہ را بر اندازم
 بد م حلق را فسون دگر
 تانسجے کہ با کمال سخن
 این روش گر قبول دست نہو
 شاعر کہ بہین سخن سازیت

سادہ را بجان پرستیدن
 پیکر نمی سادہ - جان جان چہ بود
 راند زین گونه داستانی چند
 ز ہر با انگبین ہی آ میخت
 ز ہر بافت نہاب مے آلود
 خوشتن خود فسون گرے میگرد
 از رو گوش سوی دل میرفت
 او گھر مے نشان دو مے چیدم
 رسم پیشینیان بگردانم
 پیکر مے تازہ برا نگیزم
 در سخن طرح دیگر اندازم
 کردہ ام سازا عننون دگر
 تنگی نیست در مجال سخن
 مے توان جادہ دگر پیو
 کہ درین پردہ گونه گون با نیت

طرز اندیشه نوکنم اکنون
نشیدی که الحدیث شجون

دیباچه

سیره النعمان

<p>نعت همان گونه همان سان خوشست سجده اگر نیست زمین بوس هست دم ز شریعت زن و بهشیار باش سجده و تعظیم ز هم بازوان پا چونی - بر تو نگیریم هیچ</p>	<p>حمد و ستایش که بعنوان خوشست شیفتگانیم و پییر پرست تا بخودی پایه نگذار باش هر چه ز بیش است و ز کم - بازوان در ره الفت - که بود تیج تیج</p>
---	--

متهیه

<p>پای ز خلوت نه نهادم فراز دل برم از خلق با فسونگرے شعبه تازه برای نگین</p>	<p>من که درین دایره از دیر باز باز برانم - که درین داورے خواسته ام طرح دگر رختن</p>
--	---

بازم دگر هست و تماشا دگر	باده دگر آرام و میسنا دگر
ز مزمزه تازه باز منگم	غلفله در حلقه راز منگم
باده فرستم بحرینان دگر	از مے و دوشین قدری تندتر
جرنمه که بر تار سخن می نغم	هان بنگر تا بچه فن می نغم
قاعده سحر طراز است این	نیک نگه کن که چه بازیت این
پاچو دین معرکه افشوده ام	پایه فن تا بحب ابروده ام
حرمت این کار نگهداشتن	نامه به لعل و گهر انباشتن
کار من ست این حد هر خامیت	این بود آن مے که به هر جانیت
دست اگر سوئے قلع برده ام	جای غنبلت دل افشوده ام
کان معانی همه کا دیده ام	کین گهری چند سرچیده ام
خارت بتخانه چین کرده ام	یتا صنی چند گزین کرده ام
خاک در سیکد چنیتم	کین مے صافی بقدر خنیتم
وایه اگر از دگران خواستم	چاره نه زو بود از ان خواستم
فن سیر گرچه بود و لپ زیر	نیت در دغود ز روایت گزیر

گرچه مستاع از دگر آورده ام

قطره ربووم گسترده ام

گرچه مرا شیوه فن این نبود	حرف به اردو وزن - آئین نبود
پیشتر اگر م طلب بوده ام	بادیه پیای عرب بوده ام
بزم چو آن قره و آن ساز داشت	ساغر من باده شیراز داشت
لیک چو آن مطرب و ساقی نماد	بوسه از آن میکرده باقی نماد
بزم بطرس زدگر آراستم	خوشترازان نیز کمی خواستم
گرچه سرو برگ سخن دیگر است	شمع همان است لکن دیگر است

بادگوارا به سوزان تمام
باده گلگون بیفت الینجه بام

مشنوی ناتمام

جون ۱۸۹۲ء

مقام قسطنطنیہ

<p>مَنْعَكَ اللَّهُ الْجِسْنَ الْمَالِ گرم زبا خیز در ہمت گیر در نفسی راست کنی یہم کن جسد گرامی گہر کان ہند دائرہ گردند بگردت ہمہ ہر یکے از جای جہد چون سپند حرفے ازان یار سفر کردہ گوی رفت چہا بر سرش از نیک بد یا کہ چہا بسمان و فلان میرید</p>	<p>قاصد فرخندہ من ہاں مقال پیش رسیدت سفر ناگزیر زود رو و فکرو عالم کن ویدہ براہ اند عزیزان ہند چون تو دران بزم کشی زمزمہ تا ز حدیث تو شود بہرہ مند جملہ بدین حرف کہ ای نیکوئی تا بچہ حال ست چسان ست و خود بر روش ویدہ دران میسرید</p>
---	---

از پس این محنت و رنج شگرت
 بزم خوشی بود تماشاچه کرد
 وصف دانش طلبان چون نشست
 طلیح شود مرحله پس و جوی
 کاس همه گنجینه کشایان فن
 از کرم داور بالا و پست
 هم جهان طرز روش میزیم
 گرچه خودم با سرو سامان نیم
 نیست سرانجام آراست
 و اینکه بر سید که زان جلوه گاه
 ہی چه توان گفت که ذوق سخن
 گرچه نخواهم که نشینم خموش
 گرچه بعضی سخن آماده ام
 بگذرا زین حرف و مکر و پیرس
 خوان سخن گزیده خود آراستم

از سفر روم چه برداشت طرف
 کار بس بود از آهناچه کرد
 زان چمن تازه بدامن پست
 از من آواره بسیاران بگوی
 صدر نشینان سرخوان فن
 حال من آن گونه که بایست است
 زنده ام و فارغ و خوش میزیم
 نازکش حاجب و دربان نیم
 این منم و گوشت تنهائی
 تاچه بود حاصل چشم و نگاه
 هر نفسم می برد از خویشتن
 فرصت آن کو که بیایم بهوش
 ست ز کیفیت این باده ام
 خواب خوشی دیدم و دیگر پیرس
 عذر بنه محو تماشاستم

دیدگاه من باز و سخاوتمند هنوز شعبده‌افشانه‌ام	تند می‌بودم و خیرالم هنوز باتو چگویم که چه دیده‌ام
بزم چو از جلود زیاپه است دامن چشم ز تماشایر است	
<hr/>	

موسب همايون

یعنی

برآمدن سلطان المعظم

بگذاردن نماز عید ضحی

خاست ز هر ناحیه گلبانگ عید
پیر و جوان خسته تن آرستند
مادرش از مهر تن روی شست
کوچه و بازار پر آوازه گشت
زود براید بادای من از
خلق برون ریخت ز هر گوشه
طفل و جوان بر سر هم ریختند

مهر چو از جیب افق سر کشید
ویده پر از خواب چو برخاستند
طفل که این شیوه نداند درست
شیوه و آئین طرب تازه گشت
مژده رسید این که شه چاره ساز
تا بر داز خوان کرم تو شسته
بسکه عنان طلب آنگیختند

یک نظر راه تماشا نیافت
 جمله بصد شوق و بصد آرزوی
 سرمه خاک ره نشه خواستند
 از دو سوی راه کبک شرف
 مهر چو در هر جهت افشاند نور
 گشت روان از پی هم خیل و فوج
 بود شمار همه از هم جدا
 پر تو آن اسلحه تابناک
 با همه تمکین چو گذشت این گروه
 غنله برخواست که بادانود
 داغ نه چبه خورشید و ماه
 قاعده دولت و دین را مدار
 سپهر لطف و کرم کبرای
 خسر و لشکر شکن و قلعه گیر
 فاتحه دولت و طغرای دین

نقش قدم هم برین جانیافت
 سوی بشکطاش نهادندوی
 جا بگذرگاه سپه خواستند
 خلق بآئین ادب بست صف
 کو کبه شاه عیان شد ز دور
 موج تو گوئی که شکستی ب موج
 هر همه را رایت و پرچم جدا
 نور همی ریخت بدامان خاک
 گشت بیکبار زمین پر شکوه
 مهر جانتاب خلافت و مید
 حضرت خاقان خلافت پناه
 آمیخته رحمت پرور و کار
 سایه یزدان شه کشور کشای
 شاه فلک عقبه گردون سریر
 زیب ده افسر و تاج نگین

<p> آید الله بنصره وفتح حاشیه بوسان بزمین دیار خلق به یکبار در آمد ز جای بانگ و عاگشت ز هر سو بلند باد بکام تو زمین و زمان زنده بمان که تو جهان زنده هست سایه یزدان بجان هم توئی هست ترا تاج خلافت بفرق هست برود دولت دین اقرار زیب و طراز حسین از تو هست آنکه بود شرع نبی را پناه بازوی اسلام قوی از تو هست باد بفرمان تو چرخ بلند </p>	<p> شاه فلک کو کعبه عبدالحمید فره شاهای ز جبین آشکار مرکب شش پیش چو گنبد شت پای طلعت شبه بازو پر تو فلک شد شور بر آمد که بود تا بهمان چرخ بدان مایه که گزنده هست زیب و طراز همه عالم توئی جمله بدانند که در غرب و شرق آن توئی امروز که در روزگار تازگی بدر خنشین از تو هست جز تو که هست ای شبه انجم سپاه فره دین نبوی از تو هست شرح بجا تو چو شد از جند </p>
<p> سکه اقبال بنام تو باد هر چه بگیتی است بکام تو باد </p>	

ترکیب

که

در بزم دعوت منعقد (۶) و سیمبر ۱۸۹۲ء که از طرف دانش آموزان کالج
بتقریب مبارکباد و پس میصنف از سفر روم و شام ترتیب یافت خوانده شد

قاصد خوش خبر امروز نوا ساز آمد	کز سفر بایسفر کرده ما باز آمد
از سفر شبلی آزاده به کالج برید	یا مگر بلبل شیراز به شیراز آمد
دوستان مرده که آن بلبل خوش اخبر	اندرین تازه چین زمزمه پرداز آمد
رفت هر چند بسی بی سرو سامان آ	شکر ایند که باین بگن باین ساز آمد
نقد کار آگهی و تجربت آورد بکف	رفت بی مایه و گنجینه صدر از آمد
هر کجا بود هر گوشه تمتع برداشت	هر کجا رفت بهر طائفه ساز آمد
گاه با صدر نشینان با گشت قرین	گاه با حاشیه بوسان شانه باز آمد
گاه در بزم فقیهان گران پایه رسید	گاه در سلقه زندان نظر باز آمد

<p>گاه با سوده دلان شیوه تقلید گرفت گاه در بیت مقدس به مفتی شهر گاه در قاهره پنهان به تقاضا هوس دش از ذوق سفر گرچه نیا سود جذب به شوق می رخصت آرام داد رویش گشت که مشرب نیامان شست</p>	<p>گاه با دیده دران پره دراز آمد از رخ شاهد فن پره برانداز آمد به تهمیتر شد و در جلوه که ناز آمد یا دیاران وطن حوصله پرداز آمد لاجرم رو بوطن کرد و عنان تاز آمد وین شرف مایه صد نازش و عزاز آمد</p>
<p>بزم گامین جلوه و این فره و آئین دارد شکر ایزد که همان رونق پیشین دارد</p>	
<p>کلیج امرو ز آن فره و شان ست که بود همچنان تشنه لبان از خم او سیراب اند همچنان این چنین تازه علیه الرغم حدود با بکامیم و حسودان تنگ حوصله را بسکه آوازه اش اطراف جهان را گرفت آستانش که بود مجمع ارباب کمال کار تعلیم بآن نظم و طراست که داشت</p>	<p>بزم را اگر می هنگامه همان ست که بود جوی این فیض بدانگونه روان ست که بود این از غارت ایام خزان ست که بود همچنان دیده حسرت گران ست که بود همچنان بردش انبوه جهان ست که بود همچنان قبله دانش طلبان ست که بود پایه فن جهان امج و نشان ست که بود</p>

<p>هم بد انسان هنر آموز بیان ست که بود شور و آوازه تکبیر و اذان ست که بود هم چنان مدرسه ارج و دران ست که بود همچنان سعی و طلب التبه جان ست که بود هم بآن طرز نوی زمزمه خوان ست که بود در نه همیشه بسی بهتر از ان ست که بود ساقی بزم همان پیر معان ست که بود</p>	<p>یونین آنکه باشیوه گفتار آموخت هم چنان شام و پیکه در حرم مسجد پاک هر کی از بک مار یسن و از نالد و هورست وان دگر دیده و ران را که با سکول در اند شلی غمزده آن جرعه کش طرف بساط جمله زین پیش که گفتم به تنزل گفتم بزم و این گرمی هنگامه نیز و شکفت</p>
<p>تا جهان ماند و این گنبد می نما ماند یار این ساقی و این بزم دل آرا ماند</p>	
<p style="text-align: center;">ترکیب برای مجلس عام ندوة العلماء منعقدہ ۷۔ رجب المرجب ۱۳۲۰ھ مطابق ۱۰۔ اکتوبر ۱۹۰۷ء بمقام امرتسر</p>	
<p>انچه با هیچ نیز و به جان آن دایم</p>	<p>ایکے پرسی چه کسایم؟ و چه سامان دایم؟</p>

<p>مانه آنیم که او رنگ سیلیمان دایم روی و راهی بدر دولت سلطان دایم مانه آنیم که بام و دروایوان دایم مانه آنیم که سرو آب و شبستان دایم جامه از قاقم و استبرق و کتان دایم مانه آنیم که یک کار به سامان دایم بوریا نیست که در کلبه احزان دایم بیش و کم آنچه به پیدا و به پنهان دایم تا به بنی که چه برگ و سرو سامان دایم ما جهان پاره ناسه بسرخوان دایم ما غلام خود و خود و گوش بفرمان دایم</p>	<p>مانه آنیم که دهم کند رطلیم مانه آنیم که بر شیوه ارباب ششم مانه آنیم که با حاجب و دربان بشیم مانه آنیم که با سند و بالین ازیم مانه آنیم که بدان پایه که چون مجلسان مانه آنیم که یک شیوه باین گیریم خاکساران جهانیم و ز اسباب جهان جز نیه خامه و اوراق پریشان نبود گاه گاه بسوی کلبه ما باز خرام تو کیاب بره و شهد و شکری جوئی تو غلامان کمر بسته بفرمان، خواهی</p>
	<p>هم بیک حال بودی سرو سامانی ما کنه هرگز نشود جامه عسریانی ما</p>
<p>گر ز ماشیه پیشینه ما خواهی هست جامه کنه و پارینه رد خواهی هست</p>	<p>عجز و افتادگی و طوع و رضا خواهی هست افسردگی و کمر بند و کلاه جوئی نیست</p>

<p>مسجد و منبر و محراب و ما خواهی هست باد و تهمید و صدق و صفا خواهی هست درد و لا ویز حدیث خلاقا خواهی هست گرز و بخوری الحاکم و شفا خواهی هست گرز و سلسله حاشا خواهی هست و حدیث ز رسول و سر خواهی هست</p>	<p>مقدور بام و حرم و گنبد، اگر خواهی نیست آن مے کوز و رنگست نداریم بجام شرح افسانه رومن نتوان جست ز ما مامدا و اے تپ و درد، ندانیم و لے ما خرافات کمن یا نداریم و لے گفته بیکین و یکارط نداریم بیاو</p>
	<p>بے نوائیم ز ان ستره دنیا مطلب انچه در کیسه نداریم، تو از ما مطلب</p>
<p>هیچکله پائے خلوت نهاده ایم برون که بارفت ز دست فلک سفلے دون رفت تمکین و قرار و خرد و صبر و سکون برسیدیم سر اسیمه باین حال ز بون رفت سر رشته صبر از کف اللذهر فون خود به بینید که چند است و پرسید که چون؟ خوش بود صبر و لے خود نتوانیم کنون</p>	<p>ما که با آن همه نیرنگی این چرخ حرون ما که از جای نرفتم بصد جور و جفا تا چه پیش آمده باشد که بیکبار ز ما تا چه پیش آمده باشد که زهر گوشه ملک در روز اندازد گذشت و بلغ السیال نه که بار این غم که ز ما تابش کیبائی برد چند در سینه توان و هشت نهان شعله غم</p>

شرح این آتش چنان سوز نگفتن تا که
سوختم سوختم این سوز نهفتن تا که

<p>جمع اسلام که صیبتش بدار افتاده است آن که در معرکه تاج از سر قیصر بر بود آن که چون مهر جهان تاب بعالم میخت آن که صد قلعه روئین بیکه حمله شود دست و سر پنجه آن شیر زبان فت کار آن که در پیکر صدمه همی جان بید آن عزیز که جهانیش همی داشت عزیز مرغ خوش زمرنه را کار بصیاد افتاد می نه بینی که نژاد عرب و آل لوی دست هر سفله بغار تگریش گشته دراز ورق دفتر عباس بتاراج برفت کاروان رفته و اندازد جایش پست آسمان از حرکت مانده و اختر زمار</p>	<p>حالی با غم و دروش سرو کار افتاده است دست و بازو بشکیار ز کار افتاده است خاک ره گشته و در را بگذار افتاده است حالی از همه سو خود و جبار افتاده است تقمن در تگ چه آمد و خوار افتاده است هست بر بستر بیماری و زار افتاده است حالی خسته و آواره و خوار افتاده است دامن شاہ گل در کف خار افتاده است خوار و سر گشته پیر شهر و دیار افتاده است همچو بغداد که در دست تار افتاده است اختر قاطمیان خود ز مدار افتاده است زان نشانها که بهر را بگذار افتاده است مهر گم گشت چمن تیره و تار افتاده است</p>
--	--

<p>هر کس از ما بهمان خواب و خمار افتاد است رخنه مادر کمر و پا سه حصار افتاد است آتش فتنه بهر شهر و دیار افتاد است کار با بریط و رود و دودن و تار افتاد است کار با فلک عسبرده کار افتاد است</p>	<p>وین عجب بین که باین فتنه و آشوب بلا سنگ می بارد و در خواب خوش اندازد اصلا علماء را همه پیکار و نزاع است، کز و اُمرار که بود نیروی ما از دم شان بکه ناییم؟ و به پیش که بفریاد رویم؟</p>
<p>نگ باشد که به پیش شه و در پیش شویم همت آن ست که خود چاره گر خویش شویم</p>	
<p>چاره آن نیست که از عهد کهن جاری یاد مکتب مدرسه مادر همه اطراف و بلاد تاچه سودت دهد آن بهیئت پارینه نهاد تو همان در گرد آتش و آبستی و باد که برویت در زرقه نتوانست کشاد از ره و عطایه دریوزه بر آئی ناشاد آتش و ناله بکف آری که شود توشه و زاد وان نزاع تو شود مایه هر گونه فساد</p>	<p>در چنین حادثه صعب که بر ما افتاد چاره آن نیست که بر رسم کهن طرح نبی تاچه سودت دهد آن فلسفه عهد قدیم از عناصره و شخصت آمده انیک شمار تاچه سودت دهد آن شیوه تعلیم قدیم این نه خواری بود آخر که پس از کسب علوم عامیان را بفریب و بصدد حیل و فن یا که با همچو خودی بخت و جدل سازد</p>

<p>تا بدانند کز اقطاب شدی یا اوتاد این حدیث نبوی هست و توافقه زیاد نبود حاصل بحث تو مگر کبر و عناد عرض اسلام کنی در همه امصار و بلاد</p>	<p>یا که چون خلوتیان پاسبان من کیشی وست بالاست هر آئینه زیرین بهتر نبود وجه کفایت تو مگر بدیه و تندر نتوانی که خود از گوشت بر آئی و انگه</p>
	<p>خود بفرا بگوین مشغله مقصود چه بود گر وجود تو زیان نیت بگو سود چه بود</p>
<p>حیف باشد اگر از جمله ایشان باشی منکر فلسفه سنت و قرآن باشی منکر معجزه موسی عمران باشی برزبان داری و بیگانه ز نعمان باشی جاهل از معرکه های شه مردان باشی بیخبر از عمر و حیدر و عثمان باشی روز و شب خود بپرتازی سلطان باشی</p>	<p>ایکه برآمده یورپ همان باشی حیف اگر از اثر فلسفه مغربیان مسمر از شعبده جلوه دهد سحر نبی گفته سولن و آئین جهان بانی او از نه نیال صدافسانه و دستان گوئی قیصران را همه یک یک بشمار می آغاز از خداوند جهان، یاد نیاری گاهی</p>
	<p>در برپرسی که درین کار چه تدبیر بود دین و دنیا بهم آید پس منکر که اکسیر بود</p>

<p>گرچه این مرحله، دشوار گذار افتاد است دین و دنیا بهم آمیختن آسان نبود نسبت فلسفه و شرع بدان می ماند حل این مشکل اگر خواهی از ندوه بخو حکمت و شرع در اینجا بهم آمیخته اند عقل را نیست سرعده اینجا نقل شبلی آهنگ عاکن که سخن گشت داز بان بدرگاه خدای و جهان، روی بنه می تواند اثر قدرت اوداد، امان صدره افتاد که طوفان زده از کرش صدره افتاد که فیض کرش جان بید ای خداوند جهان رحم بفرما بر ما</p>	<p>پای را کار درین راه به خار افتاد است گویا کشتی و گرداب، دو چار افتاد است که خزان و عقب باد بهار افتاد است او شاید گر بهی را که بکار افتاد است نمک و بادیه درین میکده یار افتاد است پنبه را آشتی اینجا بشه ار افتاد است گرچه دانم که قلمم سنگار افتاد است که نم رحمت او بر گل و خار افتاد است خرمنی را که بهر گوشه شرار افتاد است رسته از لطمه موج، به کنار افتاد است مروه را که در آغوش مزار افتاد است که چو بابر و فیض تو هزار افتاد است</p>
---	---

طرح انجرام مرا نیز، چو آعن از انداز
 ای خدا، بان نگه لطف، به بابا انداز

تشبیب و غزل

غزل نامتتام

اندازه و فاکت گرفت از جبین من	خانا مگر نبود خط سرنوشت ما
از رد و هم قبول تو فارغ نشستم	ای آنکه خوب ما شناسی ز درشت ما
دیگر	
صحبت مگرت بود یا غیار که امروز	آبرو و تو کی باره فروخت شکن را
عرض هزاره بود جدا گانه توان بخت	با عنسزه میا لانگه عربده فن را
دیگر	
بنده تازه - بهر داورش بود و بوس	صدره آن سریده جو داوین از مرا
ایکه یک موی گنجد به میان من و تو	جلوه بنما و ز من نیز پیر از مرا
نه همین از مژه این رخنه بکارم افتاد	ماجرای است آن چشم فسون ساز مرا
دیگر	

<p>که من یک قد و بالا چیده ام ذوق گشا را ز کفش را پاییه بر ترمی نهم آئین تقوی را نگاه هست ساقی - ریخت چیزی در قیح مارا</p>	<p>بهر عضوی نه شب نخست هنگامه ناله به تاراج نگاهش رفت - و حق دوست ما باشد ز می این مایه سیهانی آید مگر شبلی</p>
	دیگر
<p>بپرس از تشنه گامان ستم ذوق عتابش را</p>	<p>همین تنها نگاه لطف را لذت شناس آستی</p>
	دیگر
<p>یا فتنه به ترک از برخاست صد بار نشست باز برخاست وز پهلوی من به باز برخاست چون پرده ز روی از برخاست تا شبلی پاک باز برخاست</p>	<p>چشم تو ز خواب باز برخاست بیتاب غم تو شعله آسا بنشت نیاز مند با غیر نه صرفه چه می توان نهفتن معموره عشق ماند ویران</p>
	دیگر
<p>ای که گفستی قن بسل - اضطرابی بیش نیست ورنه زلف غنبریش پیچ و تابیش نیست بزم ما هم شاه نقل و شرابی بیش نیست</p>	<p>عمده برقت اینک از جنبش نگهداری زمین حسن را نازم - که هر موی ادای داشت خلد و حور و کوثر - ای دعا عطا اگر خوش کرده</p>

داد- از آن بهریم که چشم چو پیل اشک بخت	خنده اش گرفت گفت از آن آری پیش نیست
	دیگر
افسانه بخوان زو که شکلیم بیادش جز سجده- متاعِ دگر از کس نپذیرفت خود پے بتوان برد ز دار ستگی دل همت به نگا ہے کند و حوصله سنگر پارینه حدیثی است به تسلیم چه دارد خون رختن دیده ام از دولت دل بود ازین خدنگ مژده تست که شبلی	وقتے- اگر ای دل شبِ ہم سحرے داشت خاکی که ز نقش قدم ادا شرے داشت کان ز گس ستانه باین سرے داشت کان نیز گے باسن که باد گرے داشت گویند که زین پیش فغان ہم اثرے داشت بیایه فضولی بهتاع دگرے داشت تا بود در آغوش جگر بیشترے داشت
	دیگر
عشق پر مایه دگر عرض هنر میخواید در جهان تحکیم از عربه امین نه نشست بغلط هم بر شبلی نه نشستی کیبار	نخت دل باز آرایش مرگان بنجاست تا بغار گری آن ز گس فتان بنجاست گر چه بیچاره بسوای تو از جان بنجاست
	دیگر
ذوق را مژده که در محکم جور دگر	نوبت داوری از غمزه پنهانی هست

<p>نم اشکی است که آستان طوفانی هست کفِ خاکم بهوای سردامانی هست آتش افروخته هندی فسون جانی هست چون بید آنکه هنوزم رمقی جانی هست هند را نیز نمی هست و صفایانی هست</p>	<p>بگذرای ابرو دعوائی که هنوزم بتره وسعتِ حوصله سعی عمل بین که هنوز خال جا کرده بران عارض روشن گوئی داشت دعوی مسیحائی و از من بگذشت روشنم شد ز نوای شبلی کامروز</p>
دیگر	
<p>چاک با آنکه بحیبت بدان در ساخت باوان تو که هیچ است عین ان در ساخت هیچ دیدی که جُبل - باگل و کج ان در ساخت</p>	<p>از وفا نیست در آئین جنون هم اثری دل که با هیچ نمی ساخت از آواره روی حاسد سفله دون با تو سازد شبلی</p>
دیگر	
<p>اینقدر هست که بت خانه دلاویز تر است گفته شبلی از ان نیز شکر ریز تر است</p>	<p>منکر خافقه و صومعه نتوان بودن ایکه از چاشنی لعل شکر خافقی</p>
دیگر	
<p>هیچو تر که که بنا که ز کین خبریند شاد بنشسته و ترسم که حزن خبریند</p>	<p>غمزه از گوشه چشم تو بر آید بیباک بر سر کوه تو نعمانی آشفته دزار</p>

	دیگر	
<p>دارم از داغ تو در سینه گلستانی چند پرده برداشته اند از رخ تابانی چند همچنان باز بود دیده حیرانی چند نغمه عشق سرویم بدستانی چند سوخت بر تن گمش خرمن ایمانی چند در قیامت من دست من و دالانی چند</p>		<p>بتماشاقتی رنج بفرماید که من حشر این گرمی هنگامه کجاست مگر ز انجمن رستی و چون دست نرگس مثل که فغان کردم و که ناله و گاه فریاد زاهد این همه غافل چه نشینی که در خوب رویان چه جفا که نه برین کردند</p>
	دیگر	
<p>هر طرف نا فهای چین بچکد اشک خونین که بر زمین بچکد سجده بنخواست از جبین بچکد همچو اشک که بر زمین بچکد</p>		<p>بر فغانی چو ستره پر چین بردماند ز خاک لاله و گل آستان که باشد این که مرا شبلی از چشم پیرافتادم</p>
	دیگر	
<p>بیهوده مرا عریده با چرخ حُرُن بود دیدم که خدنگ آغشته بخون بود</p>		<p>عالم همه بر هم زده قننه چشمه است تا از جگر دسینه به پهلوی که نشست</p>

	دیگر	
<p>با سمره بیباک ندانم چه توان کرد میخواهم ولیکن نتوانم چه توان کرد شبلی مگر امروزه آنم چه توان کرد</p>		<p>گیرم که آن نرگس جادو بند هم دل دل رازخم زلف کسی باز گرفتن زین پیش مرا نیز دلی بود و شکبه</p>
	دیگر	
<p>هستم خزان خوشترین هم بهار خویش نخستے باش تا بکشم انتظار خویش از دوستیاری مرده اشکبار خویش</p>		<p>مانند لاله از جگر داغدار خویش تو آمدی به بزم من از خویش رفته ام بر پای دوست لعل و گهر کرده ام شار</p>
	دیگر	
<p>من سر کنم فسانه چو اند زبان شمع</p>		<p>در شرح سوز بحر شریک، هم ما</p>
	دیگر	
<p>شبلی نگر که تا به چه عنوان فرو ختم نیمه دگر به غمزه پنهان فرو ختم</p>		<p>در جلوه گاه حسن دل پاره پاره را نیمه ازان به نرگس مستانه ختم</p>
	دیگر	
<p>و رنبارت برو آن نرگس نقان چه کنم</p>		<p>خود گرفتیم که بزلفش نفرو شوم دل دین</p>

چاکے از دست جنون برہمن باشد و اگر	ارغوانش نفستم بگریبان چه کنم
	دیگر
چون نبود جبہ بر تنالہ و گریہ کار من مرگ و حیات در فراق ہر دو بیایہ ہم اند بہر خبرابی و کون دامن سعی برزند	کز دل و دیدہ ام یکی نیست باختیار من بر اثر خزان رو و بے رخ تو بہار من ز گسفتنہ زامی او گردش و زگار من
	دیگر
ویدی سحاب را کہ ز چشم گرد نہ برد	با آنکہ داشت از ہمہ اعضا گریستن
	دیگر
نالہ من گراثرے داشتے دلف تو کے صیدِ خود میگرفت دست من از کار نرفتے اگر	یار بمانیز کرداشتے گر ز من آشفتنہ ترے داشتے جائے بہ طوق کمرے داشتے
	دیگر
ہوش میگفت بآن فتنہ گر ہوش ربای عمر زہ در کار شدای حوصلہ مان گرم بخیز جای راحت نبود سینہ پر سوز ایدل	یکرہ از جلوہ بیارام کہ آیم جرابی ناز ہنگامہ بیاراست تو ای صبر پوی آمی و در سایہ مژگان ترم می آسای

تمام شد دیوان شبلی

شماره ۱۲
۳۰

۱۹۱۵/۵۱

**MUSLIM UNIVERSITY LIBRARY
ALIGARH**

This book is due on the date last stamped. An over-due charge of one anna will be charged for each day the book is kept over time.

29 JUL 61

G 15.7 81.

۷۰۶

